

Канонизирани интерпретации

Дьорд Калман

Още от първите стъпки в областта на канона можем да се заблудим или дори изгубим, ако пренебрегнем теоретичните въпроси. Ако тръгнем от простото, монистично, единно понятие за Канона, ние или ще получим съмнителен и евтин резултат, или ще бъдем принудени да продължим, за да подобрим, окачествим и променим този резултат. Затова така необходимото изследване на свързаните с канона явления трябва да започне с възможно най-точна дефиниция на понятията.

Естествено, такова разчистване на терена и уточняване на нужните стъпки в картографирането на канона не може да бъде извършено в рамките на настоящата статия. Все пак ще се опитам да изложа накратко проблемите, с които бихме се сблъскали при подобно изследване. Ще се спра на два въпроса, макар че границата между тях е малко изкуствена: самият канон и дисциплините, институциите и обществените сектори, където той се проявява.

Преди всичко нека разгледаме някои възможни дефиниции на канона. Според едно широко разпространено схващане той представлява група или система от внимателно подбрани текстове, а основното предизвикателство пред анализиращите (понятието за) канона е да определят кои са те и как е (била) съставена тази система. Освен това могат да се търсят причините за развитието на дадената група текстове или пък общите им характеристики, съдържание, произход или структура. Но винаги се предполага, че въпросното явление е нещо *конкретно*, състоящо се от неща, продукти, текстове-обекти. Според схващането за изключителните „велики произведения“ канонът е съставен от готови продукти, колекция образци, сбор от достойни за уважение текстове, смятани за крайъгълни камъни на културата и традицията ни.

Това понятие за канона може да бъде наречено „канонът като текстове“, защото за работещия в тази насока учен е напълно достатъчно да определи от кои текстове се състои даден канон, тоест кои са привилегированите избрани текстове на даден период, да потърси доказателства за интуицията си и в крайна сметка да стигне до списък, който да нарече канон за въпросната ера, общество, прослойка, група и т. н. Не би било справедливо да отхвърлим този подход прекалено бързо. Той представлява позитивистична мисловна традиция, тъй като търси информация, подрежда я и вади от нея заключения съобразно строга логическа рамка, като в същото време се ограничава в контролируема област доказателства, без да се отнася до каквото и да било извън тях. Тази методология

може и дава резултати, интересни от всяка друга гледна точка, дори и антипозитивистка. Би било подвеждащо да кажем, че тя е задължително условие за всяко друго изследване, тъй като това предполага етап от проучването, който не включва никакви предположения, предразсъдъци, идеологии, теории и дори понятия. От друга страна, може да се каже, че очертаването на остарелите схващания за канона или поне на сегашните представи за тях може да послужи за отправна точка на по-нататъшен анализ; най-малкото от тези разработки може да се прецени идеята за канона на дадения критик като част от неговите възгледи за литературата.

Все пак в чистата си форма това схващане не е широко разпространено. Дори и най-консервативните схоластични формулировки се отнасят до нещо извън и дори над разглежданите текстове: традиции, ценности, етика, естетически критерии и така нататък. Всички тези елементи говорят за някакво „правило“ отвъд обектите. Най-малкото би било изключително трудно да направим разлика между „текстови“ и „лингвистични“ схващания; или по-точно казано, „текстовите“ разграничения често крият правила за подбор на текстовете.

В този смисъл другото основно схващане (ако наистина е друго) е представата за канона като език. Вероятно то е не по-малко проблематично от първото, само че поставя различни въпроси. Може да се твърди, че по своята природа канонът е *langue*, тъй като възплъщава или проявява някакво общо знание. Нека освен това предположим, че съществува нещо като „литературна компетентност“ – определено знание, което позволява на владеещия езика на дадена култура да разпознава и оценява литературните текстове като такива. В такъв случай може да се каже, че канонът, избраният списък с велики произведения, е част от това знание. Ако то съответства на лингвистичния *langue*, то канонът би бил част от литературния *langue*.

Ако това е така, то канонът не принадлежи на сферата на осъществяването или на явленията, а на системата: в този смисъл той е част от езика. Доколкото е така, не бихме могли да минем без него. Освен това той принадлежи към тази област, защото промяната в него се дължи не на някакво собствено развитие, а на извънлитературни влияния.

Също така може да се каже, че каноничността е версия на интерпретационния спектър; тоест канонът може да се тълкува като установена или дори институционализирана разновидност на каноничната интерпретация. Това, което се променя, е наборът интерпретативни предпоставки – тази промяна съпътства или може би определя избора на различни текстове като подходящи обекти за анализ или преподаване. Тук се връщаме към онова, което казахме за схващането на канона като набор от текстове: техният подбор сам по себе си е резултат от скрити или явни правила, теоретични възгледи и ценностни предпочитания, които на свой ред биха могли да бъдат описани като една система извън или вътре в обектите – които в такъв случай вече не са обекти-в-себе-си, а продукти на субективността, създадени и предпоставени от дадена интерпретация.

Понякога схващането за канона като *langue* се противопоставя на понятието за канона като списък от същностно канонични текстове. Според този възглед даден текст може да бъде каноничен поради собствени-те си вътрешноприсъщи качества. Друго възможно схващане се отклонява от (структуралистката) идея за разделението между *langue* и *parole*: канонът не е нито сбор от елементи, нито абстрактна система, а продукт от конвенционализирани действия, а създаването му е осъществяване на действие с определена сила. Според първоначалния архетип това действие е било прерогатив на „свещеника“, на професионалния интерпретатор на Закона.

Каквото и да представлява канонът, той не е нещо дадено, вечно, чийто произход и естество да не могат да бъдат изследвани. Дори и да не се интересуват от създаването или развитието на даден канон, повечето изследвания приемат, че той може да бъде проследен не само във времето, но и синхронно към неговото дефиниране.

Но кой създава, променя и поддържа канона? Естественият отговор е, че канонът е функция на дадени групи, които могат да бъдат наречени професионалисти или „хора в културата“, „чийто власт се дължи на контрола върху литературните институции“ (Шавит 1991: 232).

В това отношение най-малкото може да се каже, че голяма част от дейността на професионалните интерпретатори на литературата влияе по един или друг начин върху литературния канон. Професионалистите в областта на литературата често се характеризират със силния си интерес към канона, и обратно, канонът се разглежда почти изключително като основна сфера на определена група хора, професионалните литератори. Една от техните задачи (функции) е да създават, поддържат, променят и анализират канона. Тук трябва да ви напомня, че важната роля на професионалистите при създаването на канона (и със сигурност ролята на канона при определянето на статута на тези професионалисти) беше току-що илюстрирана от парадигматичния и всъщност фундаментален акт на канонизация – определянето на текстовете, включени в Светото писание. Този акт е високо *професионален* и води до сериозни последици за няколко *общности*.

Струва ми се разумно да направим разлика между безусловния авторитет и по-ограничената и ефимерна власт, упражнявана от професионалните литератори. Разбира се, отчасти това е само въпрос на степен; наистина има и прилики. И двете предполагат институции, власт и дадени групи. Освен това можем да се надяваме, че е възможно точно да се определи кои групи и сили участват във формирането на канона и как точно става това.

Отношението на професионалните литератори към канона не се свежда само до една повече или по-малко институционализирана група хора-в-културата, които създават и поддържат един оценностен клас текстове. Защото в същото време тези текстове им осигуряват база за съществуване като професионалисти. В такъв случай за тях канонът е едновременно и сфера на дейност, и сфера на определени облаги.

Но дори и ако професионалната общност е определяща за формирането на канона, отново трябва да си зададем въпроса дали наистина става въпрос за създаването на едно-единствено нещо? Защо да считаме за важен фактор само очертания от силно обособената литературоведска общност канон? Без съмнение това е най-добре документирания и най-добре познат канон (каквото и да означава тази дума); той се предава на новите поколения, преподава се в училищата и се радва на най-голямо уважение, представя набор от текстове и конвенции, които се смятат за задължителен елемент от образоваността. Въпреки това очевидно онова, което хората четат, както и начинът им на четене, далеч не съвпадат с определяния от (част от) професионалистите канон. Например преподаваните в училище „велики произведения“ не са непременно най-уважаваните от професионалистите; поне от романтизма насам част от професионалните литератори представя един алтернативен канон, за който институционалното образование е символ на консерватизъм и старомодност. Макар че учебната програма се съставя от притежаващите власт литератори, онези, които нямат такава власт, често оспорват този канон. От друга страна, трябва да предположим, че и някои непрофесионални общности също създават свой канон. Участниците в образователната система (и учители, и ученици) не смятат задължителните литературни произведения за най-ценни и в действителност четат предимно други неща, и то по друг начин.

Проблемът е, че този канон е скрит, фрагментарен, имплицитен и изключително труден за определяне. Синхронно ние съзнаваме съществуването му, но рядко си даваме труд да го опишем; диахронно можем да разчитаме на известна информация, идваща предимно от професионалисти и почти никога от първа ръка. Друг проблем е колко на брой непрофесионални канони (и съответно общности) трябва да се вземат под внимание. Защото може да бъде подвеждащо да говорим за непрофесионалния канон като цяло; може да съществуват няколко субобщности и съответно субканони или контраканони. Затова теоретичната постановка трябва предварително да определи възможния спектър на разглежданите канони.

Очевидно този спектър ще бъде различен за различните култури, исторически периоди и може би дори нации. Това ще бъде основната тема на нашето изследване. Може да се предположи, че една „малка“ страна (или по-слабо разпространен език) ще настоява много по-стриктно на своите свещени текстове и техните признати (канонизирани) интерпретации. В същото време една малка страна е много по-изложена на външни влияния, особено ако се намира в съседство със силни и „велики“ нации. Тези хипотези звучат логично и не се изключват взаимно. Но как можем да ги докажем или отхвърлим?

Този проблем ще ни отведе до втора група теми, а именно до следните въпроси: какво всъщност правим, когато изследваме каноните? С какъв вид информация, доказателства и признаци трябва да разполагаме? Какъв е методът на каноническото изследване?

Преди всичко ние се надяваме да намерим *текстове*. (Този факт рано или късно ще доведе до проблема с интерпретацията, но тук няма да се занимавам с него). Аз в никакъв случай *не* говоря за включените в канона „велики произведения“. Никой текст няма да покаже каквито и да било белези на каноничност, колкото и внимателно да го анализираме; каноничността е въпрос на интерпретации, институции, общности, сили, традиции и т. н., а не някаква присъща характеристика на самото произведение. Става въпрос за текстовете, които обграждат каноничните; документите за тяхната рецепция, интерпретациите им, следите от пътя на въпросното произведение към каноничността.

Така бихме могли да наречем първата област „интерпретативна“. Имам предвид всички видове интерпретации – авторови коментари и дневници, литературна критика, учебници, ученически съчинения, театрални представления, предговори и редакторски бележки, описания на гърба на корицата, реклами, всичко, което се отнася до съответното произведение.

Но освен това тези текстове (канонични и метаканонични) се появяват някъде, в определени контексти. Така друг очевиден предмет на изследване става очертаването на всички възможни техни източници: какви списания, вестници, учебници, телевизионни и радио канали или други средства за осведомяване са могли да участват в разпространението и интерпретацията на творбата? Как са изглеждали програмите за начално, основно и университетско образование? Как и къде са били обучавани учителите? Какви други начини за формиране на мнение са съществували?

Всичко това ни отвежда към трета сфера, сферата на институциите. Местата, където се появяват тези текстове, принадлежат на определени институции: образователната система, системата на създаване, разпространение и рецепция на литературни произведения, в това число литературните школи, течения и кръгове, салони и движения; книгоиздаването с всички свои участници (цензори, редактори, маркетингови отдели и т. н.; книжният пазар; библиотеките, читателските клубове и пр.

Всички тези елементи изискват много подробно проучване, като не трябва да забравяме какво казахме за канона вобщесе: винаги съществуват няколко канона едновременно и те представляват просто сбор от текстове. Така стигаме до четвъртата област, тоест оценката на съответните интерпретационни конвенции, което изглежда още по-трудна задача. Явно не е достатъчно да се намерят всички възможни метаканонични текстове заедно с техния контекст и институциите, към които принадлежат; освен това трябва да интерпретираме интерпретациите, да оценим оценките.

Това е деликатна и трудна задача. В изследването на канона трябва да анализираме използвания в метаканоничните текстове език; техните ценностни предпочитания, скритите предпоставки на интерпретациите, политическите, идеологическите и личните мотиви. И разбира се, да изберем онези, които имат значение за рецептивната история на въпрос-

ната творба. Не говоря само за литературната критика; информацията за най-търсената книга в обществените библиотеки също трябва да бъде разгледана внимателно. Може би не по същия начин, по който преценяваме критическите текстове, а в контекста на цялата структура на съставяне на библиотечния фонд, политика на заемане, затворени и открити за читателите сектори. Една учебна програма също не може сама по себе си да бъде полезен източник за изследване на канона. Възможно е дадени творби да се появяват в някои списъци поради чисто политически причини, но всъщност никога да не се преподават. Други може да се смятат за типични или за особено спорни, но никога за канонични.

Затова трябва да интерпретираме метаканоничните текстове, техният контекст и институциите, които ги използват. Разбира се, винаги имаме някаква интуиция за това кое се е смятало за канонично в даден период и дадена култура. Тъй като живеем във въпросната култура (или най-малкото се надяваме, че знаем достатъчно за нея), по един или друг начин познаваме нейните традиции, ценности и постулати, както и нейния канон. Въпреки това разликата във времето може да бъде твърде голяма и канонът всъщност да е доста различен от нашите предположения. Възможно е да съществуват други, по-слабо познати творби от този канон, които да са изпаднали от нашата традиция. Или пък причините за тяхната каноничност далеч да не съвпадат с очакваните. Литературните творби могат да имат различни функции в различни периоди и все пак да запазят каноничните си позиции. Това се отнася в особено голяма степен за „малките“ литератури: стихотворенията или епическите произведения, които някога са служели на националната идея или на борбата срещу нашествениците са все още канонични, дори интерпретацията и може би оценката им да са доста далеч от първоначалните.

Затова моето предложение е много просто. Опитвах се да ви убедя, че не можем дори да се опитаем да изследваме канона, ако не си зададем няколко важни въпроса. Какво търсим? Един канон или няколко? Сбор от текстове или нещо повече? Къде да го търсим? Само в справочниците, учебниците и училищните програми? Или трябва да вземем предвид всички свързани с него интерпретации, заедно с каналите и институциите, чрез които текстовете и метатекстовете стигат до нас? Според мен на всички тези въпроси трябва да се отговори. Може би отговорите ми не са особено добри и със сигурност са твърде повърхностни. Но въпросите стоят.

* * *

Опитвах се да докажа, че канонът не е просто набор от текстове, а по-скоро спектър от социално предпочитани интерпретации на някои текстове. Тоест в случая каноничното е текстът заедно с интерпретацията си, а тази интерпретация също се приема за канонична. Както казах, „канонът може да се тълкува като установена или дори институционализирана разновидност на каноничната интерпретация. Това, което се променя, е наборът интерпретативни предпоставки – тази промяна съпътс-

тва или може би определя избора на различни текстове като подходящи обекти за анализ или преподаване“. Ако това е вярно, то може да обясни факта, че в канона могат да се включват нови текстове, тоест той не е фиксиран набор от произведения, а може да бъде разширяван, обогатяван и променян.

Затова моята хипотеза е, че текстът представлява част от канона заедно със своята интерпретация, която позволява на други по един или друг начин подобни нему текстове да бъдат интерпретирани много по-гладко и така да се включат в канона.

Много ясен пример може да бъде патриотичната поезия на деветнадесети век. Последователите на това течение имат много по-големи шансове да станат част от канона от онези, които го пренебрегват или му се противопоставят. Това може да бъде една от причините за епигонството. Все пак въпросът вероятно е много по-сложен. Преди всичко дори и ако текстовете стават канонични заедно с интерпретациите си, не всеки каноничен текст би генерирал набор от канонични интерпретации. Интерпретативната традиция на Балзак помага за включването в канона на по-слабо известни унгарски реалисти, но обратното не е непременно вярно; често четем второразредни стихотворения според интерпретативните конвенции на великата канонична поезия, без обаче да прилагаме своите интерпретации на второразредната поезия към канона. Тоест възможно е да съществуват нива на каноничност в зависимост от съответната канонична интерпретация.

Второ, историята на каноничните интерпретативни конвенции далеч не съвпада с историята на каноничните текстове. Каноничните интерпретации (или каноните на интерпретацията) могат да се окажат много по-жизнеспособни или консервативни от самите текстове, към които първоначално са били прикрепени. Възможно е някои текстове вече да не се четат, докато интерпретациите им продължават да влияят на четенето на по-късни текстове. Може би понякога съществува подобна асиметрия. Тогава трябва да се запитаме кое кара интерпретациите да оцеляват, докато съответните текстове биват забравени.

Третият въпрос е какви сили се крият зад тези канонични интерпретации, какво ги подкрепя или променя. Докато можем да се надяваме да открием конкретните критици, интерпретатори и институции, отговорни за канонизацията на дадени текстове, вероятно е много по-трудно да проследим формирането на каноничната интерпретация. В предишната си статия показах, че някои текстове могат да запазят каноничната си позиция дори ако интерпретацията им се промени. От друга страна, трябва да определим защо и кога някои канонични интерпретации, канонизирани стратегии на интерпретацията запазват статута си.

Каноничните интерпретации могат да се разглеждат като част от по-висши или дори големи наративи. Те задават начина, по който текстът и читателят трябва да се срещнат. Каноничната интерпретация е общ сценарий, който придобива конкретни форми за определен случай. Нека дам някои примери. Ще се опитам да скицирам две канонизирани интерпре-

тации или по-скоро две схеми на канонизирани интерпретации. И двете не са свързани с конкретен литературен текст, а по-скоро с група текстове. Първият пример е каноничната интерпретация на реалистичните наративи, а втората – каноничното място на фолклора във „високата“ литература.

В случая на реалистичния роман каноничната интерпретация (тоест наративното описание или по-скоро предписание на отношението текст/читател) е горе-долу следната: неинформираният читател се обръща към текста, за да научи нещо за обществото (или историята на това общество), за да прозре скритите мотиви на действащите лица в това общество (или история). Текстът като добър, съвестен, каноничен образец на реализма изпълнява тези очаквания, нещо повече, предлага модели на поведение, примери за подражание. Ролята на читателя е да гледа пред текста, който е прозрачен за него. Текстът може да бъде изчерпан или поне запасът му от значения е ограничен. Той е, по думите на Ролан Барт, *readerly*.

Спомнете си за реалистичните произведения от втората половина на деветнадесети и от двадесети век. Отражението на реалния живот, описанието на социалните слоеве и разбулването на скритите мотиви отдавна са най-важните елементи от интерпретацията на реалистичните наративи. Крайъгълни камъни на интерпретацията са били денотативните и идеологическите функции на текста (а не, да кажем, текстуалните характеристики или междутекстовите отношения). Романистите от втората половина на деветнадесети и първата половина на двадесети век са хвалени заради способността си да покажат *истинската* история или *истинското* съвременно състояние на обществото, заради умението си да *илюстрират* и защото се уповават на фактите и действителността. С времето тази схема донякъде се променя: реалистичният наратив е бил смятан за съвременна хроника, достоверен разказ за настоящето или миналото, същностно обективна литературна форма (за разлика от субективността на лирическата поезия). Според тази интерпретация наративната литература се чете, за да се разберат фактите на живота или да се извади някакво етическо заключение от живота на хората, чието битие е описано. Следователно даден наратив може да бъде включен в реалистичния канон тогава и само тогава, когато може да бъде четен и интерпретиран в този смисъл, ако отговаря на каноничните интерпретации на реалистичната проза.

По-късно, в следвоенната унгарска литературна история например, реализмът става магически етикет, който легитимира романтични, классицистични и други по-ранни текстове. Ако в дадено произведение се открият черти (или следи) на реализъм, то заслужава мястото си в канона. След бележките на Енгелс за Балзак реалистите са смятани за неяви и може би неосъзнати революционери. От друга страна, новите произведения трябвало да се четат като реалистични, за да бъдат в съзвучие с литературния канон. Освен това имало тенденция съвременните романи, писани през двадесетте или шестдесетте години, по възможност да

бъдат приобщавани към етикета „реализъм“. Отчасти това се дължало на високо идеологични, почти политически мотиви. Ако литературните историци, защитаващи и поддържащи канона, искат да включат някакви важни творби, които иначе биха изпаднали от него, етикетът „реализъм“ е твърде удобен.

Тази картина може би прилича на карикатура; трябва да призная, че наистина е твърде повърхностна и непълна. Искам да кажа, че уязвимостта или погрешимостта на един такъв голям наратив, историческата преходност на дадена канонична интерпретация става осезаема едва когато се появи алтернативно тълкуване. Например най-каноничната фигура на реализма, Балзак, чиято интерпретация сякаш дава насоки на всички други интерпретации на реалистични романи, получи ново и радикално тълкуване в *S/Z* на Ролан Барт. В резултат от това, макар реализмът да запази каноничната си позиция, целият сценарий на желаната интерпретация беше пренаписан. Реалистичният роман вече не се смята за прозрачен, той има скрита текстуална структура, а миметичната му природа съвсем не е най-важната. Оттук и структурата на канона се променя: може би някои в по-голяма степен *readerly* творби ще отпаднат, а други (преди смятани за традиционни реалистични творби) ще се окажат *writerly*.

Да разгледаме втория ми пример. През последните два века и особено в някои източно- и централноевропейски литератури популярното изкуство става основен източник за „високата“ или канонична литература. По-конкретно, от времето на романтизма насам (а може би и по-отдавна) на народните песни и приказки се отдава изключително значение. Тоест, една специфична интерпретация на фолклорната литература служи за отправна точка на някои влиятелни писатели. Една от тези интерпретации или по-скоро интерпретационни схеми смята народната литература за част от някаква контракултура и приема, че фолклорната песен или приказка в същността си изразява някаква съпротива. Каква тогава е каноничната интерпретация на поезията с фолклорни корени? Какъв е сценарият (или наративът) на срещата между текста и неговия читател?

Преди всичко читателят трябва да разбере, че пред него е нещо, което има някаква интертекстуална връзка с онова, което смята за фолклорна поезия. Предполага се, че читателят разпознава някакъв фолклорен репертоар: определени схеми на римуване, повторения, паралелизми, стъпки, тематична структура, жанрови правила и т. н. Той трябва да тълкува тяхното наличие като белег на фолклорност. Освен това читателят трябва да предполага, че тъй като фолклорната литература сама по себе си е антитоталитарна и подривна, дори революционна, отнасящият се към подобни източници текст също би бил по природа бунтовен.

Така например не само че Петьофи, един от най-големите унгарски поети на деветнадесети век, става емблематична фигура на хармонията между поезия и революционна мисъл, но и следвайки сценария на него-

вата канонична интерпретация, литературната рецепция на популярната литература се превръща в израз на патриотични и прогресивни възгледи. Всяко леко позоваване на фолклорната поезия напуска за национална съпротива или солидарност с бедните.

Тази интерпретационна традиция остава канонична до двадесети век, а може би дори до наши дни. Обръщането към фолклора и влизането в някакви интертекстуални отношения с него може би не е задължително условие за каноничността, но определено помага на текста да бъде свързан с голямата традиция и така да стане част от канона.

Нека разгледаме един ранен пример. В едно от своите стихотворения големият унгарски поет Ендре Ади използва няколко стиха, взети от стара унгарска народна песен. Истинският текст на песента разказва за един паун, който щял да отлети на покрива на градския съвет и да освободи бедните затворници. За Ади той става символ на политическата свобода; в тази интерпретация (тоест в стихотворението, което само по себе си е интерпретация на народната песен) той следва традицията, която приема бедния затворник, престъпника и дори бандита за емблематична фигура на свободата, нещо като каубоите за американците. Нещо повече, тя приема фолклорните балади и песни за най-истинския израз на желанието на народа да живее свободно. Не случайно това е едно от малкото стихотворения на Ади, придобили популярност в Унгария в аранжирания за хор на Кодай.

Само че Ади изобщо не е бил последовател на тази тенденция; той е модернист, а това негово стихотворение е повече или по-малко единствено по рода си. В неговото творчество има много малко препратки към фолклора. Въпреки това въпросното стихотворение заедно с хоровия аранжирания на Кодай заема важно място в канона, защото усилва каноничната интерпретация. Въпреки това може да се появи друга интерпретация, контраканонична, според която широката употреба на фолклора може да има по-скоро структурален, ритмичен или поетичен, отколкото идеологически характер. Или някой може да се опита да докаже, че това схващане за фолклорната поезия е погрешно и че тя не винаги е съществено бунтовна и антиавторитарна. Тези нови интерпретации могат отново да променят каноничната сцена, дори основните фигури и творби да запазят позициите си.

В заключение си струва да отбележим, че най-очевидните примери за канонизирани интерпретации са тези на деветнадесети век и може би на реализма през двадесети. Тоест, когато търсим установени и широко известни традиции на четене, позволяващи на новите творби да заемат мястото си сред каноничните, никога не се спираме на авангарда или модернизма, нито дори на конвенционалните прочити на средновековни текстове. Така че може би съществува канонична йерархия дори сред сценариите или наративите на интерпретацията. Може би съществува канон на каноничните интерпретации, в който едни се оказват по-силни, а други по-слаби.

Превод от английски Зорница Димова